

IN MEMORIAM MARIUS JOHANNES RICHTERS

door J. W. DE BOER

GASTVRIJ te worden opgenomen in de kennissenkring van de Richters en betekende decennia-lang: enorme verrijking van je eigen kleine wereld. Hun *vriend* te mogen worden genoemd *wàs* iets in Rotterdam, want dat wilde 20, 30 jaar geleden zeggen: mede deel te hebben aan een cultureel milieu met sfeer, – een milieu waar allerlei vooraanstaande figuren gaarne verkeerden omdat zij er ongedwongen, gewoon konden blijven en toch betrokken konden worden in de boeiendste vragen op religieus, kunstzinnig en sociaal gebied.

Om een greep te doen uit eigen herinneringen – wij hebben in den huize Richters de oude eerbiedwaardige ds. Callenbach mogen ontmoeten, de latere prof. Berkelbach van de Sprenkel, de Smeelik's, de familie Oberman, ds. Zeydner, e.t.q. Het zuiverste wat ons oude vaderland aan karakter en aan ethiek voortbracht: in de paars-betegelde boerenhofstee-kamers, op de banken bij de hoge kromme pereboom en op de bleek tussen de schuur (het atelier) en de moestuin hebben allen er zich aan gelaafd, aan de sfeer die door Marius werd beheerst, onverschillig of het nu de Oud's waren (bouwmeester (dr.) J. J. P. Oud en zijn echtgenote), de Gidding's, Willem Boon, Jan Visser, de Brusse's dan wel Jaantje van de Strekkade of een simpel polderloper in z'n blauwe boezeroen.

Schweitzer's betekenis hebben wij het eerst horen uiteenzetten in het luiken-huis Grindweg 13, de aanpak van de Hervormde Jeugd om kerk en leven warmer en actiever met elkaar te herenigen mochten wij in dat huis, en later in de Maarten Dijks-hoornlaan 18 en op Grindweg 19 mee-maken; wij hebben er naar Bach mogen luisteren en wij hebben er Jeroen Bosch leren begrijpen. Kwinkslagen, een goed vertelde anecdote en een vers van Marsman, Nijhoff, Roland Holst en Achterberg werden in die kring hoger gewaardeerd dan in menige officiële gelegenheid met betaalde stoelen.

Het heeft ons vaak getroffen dat dieren zich zo rustig en voor-naam gedroegen in die Richterse sfeer: het schaap van de bleek,

de honden Jeroen en Judy – grootmoeder Ietske Rhenoy gezegde ze en zij gehoorzaamden, moeder Jo Richters verwende ze en de kinderen der gasten speelden er mee. Voor kinderen moet het er nòg wonderbaarlijker zijn geweest dan voor ons volwassenen, want de scheefgezakte schuur was niet alleen atelier van Marius, er stond ook een oude boerenpronktilbury, alle gips- en steenwerk van Han de beeldhouwer was er te zien, koppen van Bernard Richters (een begaafde beeldhouwer-broer van Marius), de ruiven vol geheimzinnige „rommel”, de vlieringen met alle mogelijke schildersattributen, de oneffen estrikkenvloer, de aangestampte hoeken, de potkachel die o zo vaak niet kon branden omdat er een kraaiennest in de pijp zat, de blijde wandeling-erheen langs het voetpaadje door het schapengras, de hellende moestuin waarin Marius zwoegde, het wilgenlaantje achter de sloot en daarachter de volle polder van Schieland: het kon niet poëtischer en romantischer onder de enorme hemel van drooggelegd moerassen-Holland.

Onwillekeurig hebben wij met al deze opsommingen tal van elementen aangestipt die de ondergrond zijn geweest van Marius' kunstwerken: men zal deze laatste niet kunnen begrijpen als men hem niet voor zich ziet als een patriarchale, baardige reus in wiens innerlijk het stormde doch wiens rotsvast diepzinnig protestantisme hem altijd weer wijsheid, levensmoed en volharding bleef schenken. Zijn natuurgevoel, zijn mensenzin en zijn kunstdrift waren zo warm in en met God verbonden, dat men hem bijna een monotheïstisch fenomeen zou willen noemen.

Onze eerste persoonlijke kennismaking met Marius Richters, wiens overtuigend werk wij reeds „ondergaan” hadden in de dagen van de Branding omtrent het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, was, toen wij hem in de zomer van 1930 aantroffen in de hellende moestuin van Grindweg 13: hij stond als een Vincent van Goghgestalte te zeisen in een manshoog brandnetelbos, het stof stoof in wolken om hem heen. Hij wierp de zeis neer en voerde ons zijn familiekring binnen. Grootmoeder Richters met haar fijn terschellings gelaat, de levendige mimisch-begaafde Jo Richters, de studieuze muzikale Koos, Ietske die alles op alles zette om portretschilderes te worden, Han, jong, gezond, open, athletisch. Aan de gérende wanden hing Marius' werk dat de

strijd verried van de ontworsteling aan het ruige-en-felle om te geraken tot het bezonkener, meer aanvaardende, wijzer werk dat wij in de jaren daarna zouden zien ontstaan. Het huis, de tuin, de oude stallen, de bomen en de dieren, zij werden ons alle voorgesteld. Als een kind genoten wij ervan in die sfeer te mogen worden opgenomen. Al spoedig holden-en-tolden onze eigen kinderen in huis-en-hof rond – zij bewaren er dierbare herinneringen aan. Onze oudste jongen stond onder de bloeiende zonnebloemen en zei: „Meneer Marius, ik heb een droom gehad en die moet u schilderen!” Marius greep doek, palet, penselen, en terwijl de zevenjarige vertelde schiep de grijzende kunstenaar een doek „De Kinderen de B.” waarvan het bezit ons iedere dag onzes levens een dieper vreugde is geworden. De zevenjarige beval: „Judy de hond moet er op, en het schaap en de vogels, en al de bloemen van augustus en de kikkers, de grote spinnen en het kasteel dat ik vannacht in elkaar heb zien vallen en de rivier met een groot schip dat aldoor ligt te toeten... , en ik sta zelf onder de zonnebloemen terwijl Akkie (zijn jongste broertje) op de grond ligt bewaakt door Judy, Map (zijn zusje) speelt met haar pop en Jons praat met een kikker!”... In twee dagen heeft Marius het grote wonderlijke doek gereed-gekregen; „er gaat niets boven inspiratie door een kind”, zeide hij, half ter verontschuldiging. Toch had hij er niet minder ernstig aan gewerkt dan aan een portret-opdracht van mr. Abraham van der Hoeven, een laantje wilgen achter Moerman's boerderij, een vizionair Jesaïa-raam of een gloeiende Maas. Niet minder ernstig dan wanneer hij naar zijn gasten luisterde in de verzakte voorkamer met 'r koele paarse tegels, dezelfde kamer waar wij hem ook voor het laatst hebben zien liggen toen de dood zich eindelijk over hem en over zijn eindeloos gezwoeg had ontfermd. Boven de scheve deuropening hing „de gouden Ietske”, misschien wel zijn diepst-geïnspireerde portret.

Marius Richters heeft altijd te hard moeten werken. Zo nu en dan brak hij en dan lag hij ziek in de andere voorkamer waar grootmoeder Richters' portret-met-de-omslagdoek allen aanzag, of in de tuinkamer, waar de Brandaris „brandde”.

Aan zijn sponde te staan of te zitten was een eerbiedwekkend iets. Zoals hij daar lag met z'n sterk-gemouleerde ascetenkop, fonkelende vorsende ogen en z'n krullende baard was hij iemand

die boven z'n tijd en al het andere tijdelijke uitrees. Zo zagen wij hem, toen hij uitgeput uit Saint Maurice Casevieille bij Nîmes was teruggekeerd (1947) en de tekeningen ontrolde die hij in die zondoorstoofde streken gemaakt had en ondertussen vertelde hij met een enkel woord van de regenbogen, het kleurengewemel, de onweders, de dorre kromme bomen en de wrede stenige bodem van dat land. Als een Vincent had hij Zuid-Frankrijk ondergaan en in zich opgenomen en wij spraken over dat handvol midden- en zuid-europese schilders die hij ronduit vereerde.

Even uitgeput heeft hij gelegen toen hij in Kampen onder de moeilijkste en nooddruftigste omstandigheden de enorme wand-schildering in de aula van de jubilerende Theologische School had klaargetoverd, helemaal alleen sjouwend met trapleren, planken en verf – hij was al 76 toen en hij heeft moeten vechten voor de sobere honorering, welke naar onze smaak nòg niet in orde is gekomen. Marius Richters wist van huis uit dat nodeloze vernederingen in dit land mede het lot bepalen van de ploeterende kunstenaar die buiten de grepen van de „Steun” wil blijven.

Critieken konden vroeger ook weleens ruw en vol conservatief onbegrip te keer gaan tegen Marius Richters, in de jaren van de Branding en in de beginperiode van de R '33; hij echter liet alles op z'n beloop en werkte, zijn zelfbeheersing stalend, verder in de polders en langs de grote stromen. Daar met de eenvoudigen van geest aan één tafel te zitten en het brood met hen te mogen breken was hem eenzelfde vreugde als te genieten van het gezelschap van glasbrander Lamoën, schilderes Agnes Canta, criticus Wim Wagener of een voornaam Twents opdrachtgever, zijn vriend-medicus Bas van Vliet of mevrouw Oberman die van Lambarene kwam vertellen waar zij geruime tijd gewerkt had onder Schweitzer's directe leiding.

Ook hebben wij die vreugde bij hem geconstateerd, toen hij ons kon meenemen naar Bergsenhoek naar het kleine huisje onder de Rottedijk waar Chabot woonde en toen er rondom de vierkante meter ruimte die er middenin Chabot's schuur was vrij te maken, een gesprek ontstond zoals men maar weinige keren in z'n leven krijgt te voeren en waarvan helaas geen letter gestenografeerd werd. Chabot en hij hadden over en weer groot begrip voor elkaars werk en diep respect voor elkaars persoonlijkheid: zij waren vrienden.

Uit Hillegonds goed-gerestaureerde dorpskerkje dat hem zo lief was en waarbij wij een handvol jaren tevoren Hendrik Chabot begraven hebben, hebben wij de 13de juni 1955 (een koude, herfstige zomerdag vol van storm, regen en Richterse zonneflitsen) Marius uitgedragen, helaas *niet* met de warmte die wij allen voor hem gevoelden, doch helaas na een enigszins formalistische rouwdienst met veel algemene taal en na een speechje van semi-officieel Rotterdam. Alleen wat de jongste zoon nog zei was uit het hart en in het vol besef van de grootheid van zijn vader als mens en als kunstenaar.

De kerk was vol. Onder de kleine dorps-godshuizen blijft Hillegersberg's oude terpkerk een merkwaardig, en zelfs wel een verrassend bouwsel. Menigmaal heeft Marius Richters er op een innige wijze zijn God ootmoedig vereerd. Daarom waren wij, intimi van Marius, die uitvaartsdag dubbel bedroefd: èn om het verlies dat Rotterdam en de Kunst geleden hadden, èn om de onverklaarbare onmacht om dat besef te belijden op een wijze die de grootheid en de volhardende strijdwoede van „onze goeie ouë reus” ook maar enigszins kon vertolken.

Grootmoeder Richters (in waarheid Ietske Rhenoy) en Marius Johannes rusten nu op de Bergse terp, onder een hoofdeindesteen die spreekt van het mythologisch-ver verleden van de mensheid, nl. van de tijden dat wolf en lam vriendschappelijk samen weidden. Paradijs heette het daar.

Han Richters heeft die voorstelling gebeeldhouwd uit graniet; geen had er meer recht toe dan hij.

Vlak voor zijn dood had Marius een poos met zijn vrouw, die hem tot het laatst toe verpleegde met al de opmonterende humor en liefde die in haar was, naar buiten staan kijken, waar de noordwester polderlucht diafaan boven hun tuin trilde. Toen boog Marius zacht zijn mooie kop en zeide: „Het is goed geweest. Ik heb mij niet vergist!” Toen hij even daarna ging liggen, kwam z'n jongste zoon en keek hem vragend aan. „Bach,” zei Richters, „zou het kunnen?” Natuurlijk kon het. Met een blik dankte hij. Weer even later overleed hij in de armen van zijn dochter, terwijl de moeder een paar tuinwerkers weghielp en de zoon de Bachplaat opborg. Het was goed geweest, hij had zich niet vergist: noch in zijn leven, zijn werken of zijn geloof – het was een uitzonderlijk gaaf geheel geworden.

Vier maanden na de begrafenis kwamen wij in kleine kring bijeen en wij bekenden elkaar dat het gemis van de bijzondere mens Marius Johannes Richters dagelijks zwaarder ging wegen. Zijn vrouw en dochter waren bezig droge plekken te zoeken voor Marius' tastbare nalatenschap.

Het echt-Rotterdamse in zijn wezen, de een wist er dit, de ander dat over te vertellen: –

hoe hij geboren was op de oude Coolvest tussen het zgn. Raambruggetje en de molen De Hoop (20-3-1878), ongeveer op de plek waar Tuschinski in het begin van deze eeuw zijn eerste landverhuizersbioscoopje zou beginnen, –

hoe hij als hij meel moest halen in de molen De Hoop altijd staan bleef bij een rode kast die hij mooi vond; hij is, als man, eigenaar geworden van die kast en was er zeer gelukkig mee; thans nog staat die kast te dromen in de betegelde boerenkamer waar Marius J. Richters heeft opgebaard gelegen, –

hoe hij na de leerjaren bij de oude Gidding naar de Academie was getrokken...

Als jong beginnend schilder werkte hij op jaarcontract voor een Amerikaanse kunstkoper die almaardoor Van Hogendorpspleintjes, bloemenkramen en mooie vrouwen wilde hebben, maar Marius hield niet van zo'n eentonige massaproductie. De relatie brak, toen er i.p.v. mooie vrouwen een verlichte orkestbak uit een bioscoop werd geleverd die zesmaal zo mooi was uitgevallen.

Toen ontdekte Richters de haven en de havenwerkers, het ene grote doek na het andere verliet zijn werkplaats. Mastenbroek kwam verontrust bij hem oplopen en bulderde: „Je moet ophouden met die bootwerkers. Zit geen brood in!” Maar Nijland kwam ook aan en deze zeide: „Ga met die bootwerkers door! 'k Vind die grote havendoeken geweldig!” En Marius was ermee doorgegaan.

Uit die graan-, kolen- en bootwerkersperiode ontwikkelden zich onder warme bemoediging van Schmidt Degener, en later ook van Hannema, de ontwerpen voor wandschilderingen in de Raadszaal van Rotterdam's nieuwe Stadhuis. Vier kunstschilders zouden aan een wandschilderingenprijskamp deelnemen – wij menen Thorn Prikker, Jan Sluimers, Marius J. Richters en nog een (Doyewaard(?)). Niemand kreeg de toezegging, maar Marius Richters werkte er aan door – het waren havenstukken –, o.m. boven in

de ruimten van het Rembrandttheater naast het gebouw de Vereniging aan de Schiekade wv vlak bij het Slagveld, maar burgemeester Zimmerman liet weten „dat hij geen bootwerkers kon zien sinds die lui aldoor staakten” –, dus geen „bootwerkers” in de Raadszaal!...

Zo kwamen de grote voor het Raadhuis bedoelde doeken opgerold in het oude Museum Boymans (Schielandshuis aan de Korte Hoogstraat) te liggen, nadat zij in 1920 te Amsterdam in het Stedelijk Museum waren geëxposeerd. Later hebben Schmidt Degener, Hannema en de burgemeesters Wytema en Droogleever Fortuyn een „proefhangen” bewerkstelligd en daaruit is de completering gevolgd die wij thans nog kennen in onze Raadszaal.

Inmiddels waren de woonjaren „bij de Ceintuurbaan op Terbregge” voorbij, waar de Richters'en en de familie Derksen van Angeren tien jaar lang goede burens waren geweest: na al de mogelijkheden van de haven te hebben benut, ontdekte Richters van Terbregge uit het schoon van de bochtige Rotte, de Plassen, de molens, de houtvloten, de boerderijen en de diepe Alexanderpolder – men dankt er zijn dromerigste doeken aan en ook zijn ruigste.

Op de tien jaren Terbregge volgden vijf jaar Prinsenhoofd, en daar op de westpunt van het Eiland werd de grondslag gelegd voor de enthousiaste expressionistische „woede” waarmee Richters z'n Mazen zou neerborstelen en voor de laaiende zonsondergangluchten daarboven. Schmidt Degener, die inmiddels al eigenaar was geworden van een der beste havendoeken van Richters, begon er op aan te dringen dat Marius een grote reis zou ondernemen, maar daar kwam niets van, omdat de glazenier in Richters was ontwaakt en deze wilde eerst geheel de Zuiderkerk aan de Glashaven van gloeiende ramen voorzien. In 1939 was hij daarmee klaar, in oktober werden ze in een plechtige, feestelijke dienst aanvaard: een half jaar later, 14 mei 1940, – men weet helaas, waardoor – bleef er niet één splinter van heel. Het was zijn levenswerk geweest; hij heeft er nooit meer een woord aan gewijd. –

Dertien jaar later zou Richters de edelste wraak nemen die een kunstenaar nemen kan: hij zou de opdracht voor gebrandschilderde ramen in het koor van Schiedam's gerestaureerde Sint Jan voltooien op een wijze die alom respect en bewondering afdwong (1951–1952). De heel aparte gloed waar deze ramen van zijn door-

trokken roepen herinneringen op aan de warme zomer die Richters te St. Maurice Casevieille bij Nîmes doorbracht (1947) en vanwaar hij teruggekeerd is met tekeningen en schilderijen die tot zijn allerbeste werk gerekend moeten worden – Schmidt Degener had 25 jaar terug goed gezien.

Niet alleen de schiedamse ramen, àlle werk van Richters heeft aan innerlijke gloed gewonnen door de zuid-franse zon, de wand-schilderingen (Zendingscentrum Baarn, Theologische School Kampen, enz.) evenzeer als de machtige doeken gewijd aan de Merwede en aan de zeeuwse zee-armen, de zelfportretten, de stillevens en de symbolische voorstellingen, ontstaan in de 25 jaren Hillegersberg (Grindweg, e.o.).

Hij was reeds een zorgelijk patient voor zijn doktoren, toen hij nog op 6 à 7 meters hoge stellingen klauterde, om „zijn werk te doen en zich niet te ontzien”.

Eenmaal in die slotperiode is hij nog „uit” geweest: toen liep hij langzaam door de herbouwde stad naar het nieuwe Boymans om de daar verworven collectie Chabotten te zien. Lang stond hij ervoor stil. Toen hij per taxi terug moest (lopen en trammen zouden hem te zwaar gevallen zijn), zei hij, en zijn merkwaardige ogen vlamden: „Nu voel ik weer scherper hoe, waaruit, waardoor en waarvoor alles ontstaan is. 'k Heb weer stof tot dóórdenken: Chabot, Kokoschka wiens mooiste werk wij helaas niet hebben in Holland, Bracque, en de nieuwe stad!”...

En Picasso?, vroegen wij.

Hij glimlachte met die gelovige strenge mond waaruit nooit één woord gekomen was om een ander af te breken.

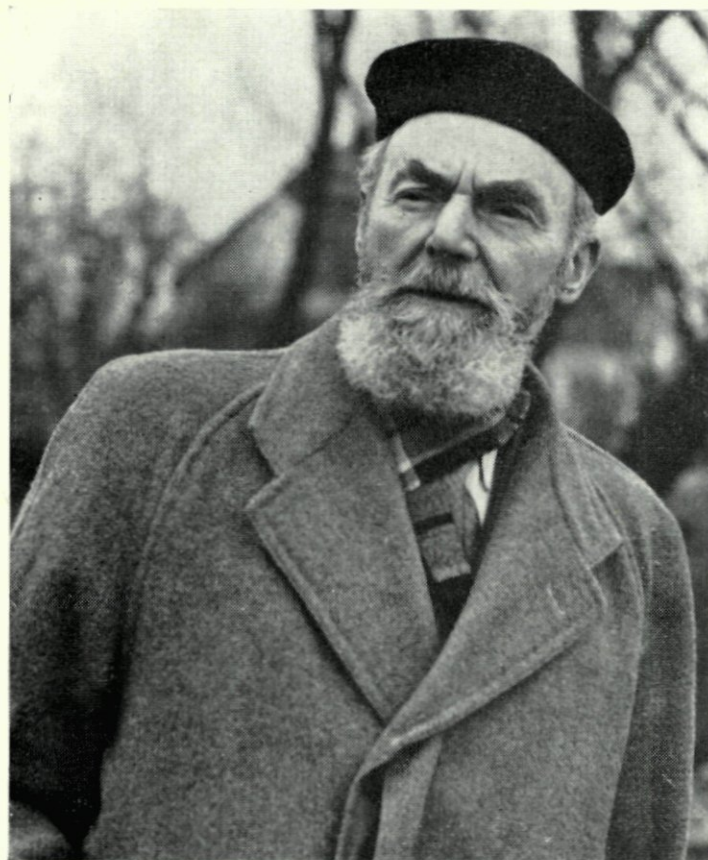
Deze glimlach had hij zich, dwars tegen de slagen van het lot in, verworven in een woedende werkperiode in '46 en '47 op Terschelling vóór hij het zonnebad van St. Maurice Casevieille, het dorp der kromste olijven, onderging. Zijn Brandaris is er misschien wel het schoonst getuigenis van. Met die Brandaris had hij een heidens-christelijke zielsverwantschap.

Marius J. Richters, 20 maart 1878 te Rotterdam-C, tot 8 juni 1955 te Hillegersberg, Rotterdam N², Grindweg 19. Begraven 13 juni 1955 te Hillegersberg op het terp-kerkhof. Grootste tentoonstellingen: in 1920 Stedelijk Museum Amsterdam, 1938 dito, vele

benedenzalen, 1948 Museum Boymans Rotterdam. Schilderijen, etsen, tekeningen, aquarellen, wandschilderingen, gebrandschilderde ramen. Tot de bekendste werken behoren de Havenstukken, de eigen familie, de groene en de blauwe Mazen, stilleven van peulvruchten, eieren, zonnebloemen; polder- en plasziichten, Merwede- en zeeuwse stromen; Terschelling; St. Maurice Casevieille; portretten van de oude heer Metz, W. Wagener, architect dr. J. J. P. Oud; religieuze wandschilderingen (Baarn en Kampen) en de St. Jans-ramen te Schiedam. – Litt., o.m.; Jos de Gruyter, „Marius Richters”, uitg. Bosch en Keuning, Baarn, enz., en ook de Rotterdamse bladen o.m. uit oktober 1938, en juni 1955 en hun archieven.

40. *Mr. H. de Bie*

41. *Marius Richters*

42. *A. Kievit*

43. *H. Kuipers*